

КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОР СУБЪЕКТІЛЕРІ ҚЫЗМЕТІНІҢ АУДИТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шымбаев Ә.Ә.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасындағы тиімділік аудитін құқықтық реттеу жүйесі - бұл мемлекеттік заңнамалық актілердің жиынтығы, олардың белгіленген өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында мемлекеттік аудит органдары жүйесінің қызметін белгілейтін және реттейтін халықаралық және ұлттық стандарттар.

Тиімділік аудитін құқықтық реттеу заңнамалық актілердің, Үкімет қаулыларының және халықаралық үкіметтік аудит стандарттарының талаптарына сәйкес қалыптасқан нормативтік құқықтық актілермен белгіленген және реттелетін ережелер мен бірқатар принциптерді қамтиды.

Бүгінгі күні 2015 жылғы 12 қарашада қабылданған «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының заңы мемлекеттік аудит органдарының тиімділік аудитін жүргізу құзыретін реттейтін және белгілейтін іргелі заңнамалық акт болып табылады.

01.01.2020 жылғы жағдай бойынша бірқатар өзгертулер немесе толықтырулар енгізілгенін атап өткен жөн. Заң актісінің құрылымы 12 тарау мен 63 баптан тұрады.

Заң объект пен бақылау субъектісі арасындағы аудиторлық қызмет барысында туындайтын азаматтық-құқықтық қатынастарды реттейді және әрбір мемлекеттік аудиторлық органның құзыретін белгілейді.

Заңнамалық акт «тиімділік аудиті» терминіне анықтама береді - мемлекеттің қаржылық ресурстарын пайдаланушының тиімділігі, тиімділігі, тиімділігі және өнімділігі бойынша қызметін талдау, бағалау және тексеру.

Ол сондай-ақ топтың және мемлекеттік аудит объектілерінің құқықтары мен міндеттерін белгілейді, сонымен қатар негізгі ережелерді реттейді. Сондай-ақ, ғылыми мақаласында Алибекова Б.А. Қазақстан Республикасында заңнамалық актілерде бюджет қаражатын, мемлекеттік активтер мен мемлекеттік сектор субъектілерін басқару мен пайдалану тиімділігін арттыруға баса назар аударылатындығы баса айтылған [1, б.75].

Тиімділік аудитін заңнамалық және нормативтік реттеу жүйесін бірқатар деңгейлерге жіктеуге болады, бірақ сонымен бірге біз берген жіктеу шартты сипатта болатындығын ескеру қажет (1 кесте).

Ерекше маңызды нормативтік құқықтық акті ретінде 1994 жылы 27 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі де бар.

2008 жылдың 4 желтоқсанында бекітілген Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі тиімділік аудитімен тығыз байланысты. Бүгінгі күні бюджеттік заңнама бюджеттік процесті реттейді, елдің бюджеттік жүйесінің жұмыс істеу принциптері мен механизмдерін белгілейді, сонымен қатар мемлекеттің қаржылық ресурстарын алу және жұмсау тетіктерін және Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын қалыптастыру мен жұмсау тәртібін реттейді [13].

1 кесте

Аудиттің нормативтік деңгейлерінің жіктелуі

№	Заңнамалық	INTOSAI халықаралық стандарттары	Құқықтық
1	«Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V Заңы	ISSAI 100 «Мемлекеттік сектордағы аудиттің негізгі қағидалары»	«Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 17-НҚ нормативтік қаулысы

2	Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 27 желтоқсан 1994 ж № 269-ХІІ	ISSAI 300 «Тиімділік аудитінің негізгі принциптері»	«Сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандарттарын бекіту туралы» Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2016 жылғы 31 наурыздағы № 5-НҚ нормативтік қаулысы
3	Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-ІV Кодексі	ISSAI 3000 «Өнімділікті тексеру жөніндегі нұсқаулық»	«Квазимемлекеттік сектор субъектілеріне арнайы мақсаттағы аудит жүргізу және квазимемлекеттік сектор субъектілеріне арнайы мақсаттағы аудит бойынша аудиторлық қорытынды ұсыну қағидаларын бекіту туралы» Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 21-НҚ нормативтік қаулысы
4	ҚР 2003 жылғы 13 мамырдағы №415-ІV «Акционерлік қоғам туралы» заң	ISSAI 3100 «Негізгі тұжырымдамалар жөніндегі нұсқаулық өнімділік аудиті»	
5	«Мемлекеттік мүлік туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 1 наурыздағы № 413-ІV Заңы	ISSAI 3200 «Өнімділікті тексеру процедурасы жөніндегі нұсқаулық»	
Ескерту: автор дереккөздер негізінде құрастырған [2, б.32]			

Акционерлік қоғамдар квазимемлекеттік сектор субъектілерінің негізгі санына кіретіндіктен, сәйкесінше 2003 жылғы 13 мамырда қабылданған «Акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы тиімділік аудитінің қайнар көзі болып табылады. Заң актісі құқықтық мәртебеге қатысты бірқатар ережелерді, талаптар мен нормаларды қамтиды, серіктестіктерді ұйымдастыру тәртібін, олардың қызмет тәртібін белгілейді, акционерлердің құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Сонымен бірге, акционерлердің осы заңда белгіленген құқықтары мен міндеттері тиімділік аудитінің негізгі нормалары болып табылады, өйткені квазимемлекеттік сектор субъектісі мемлекеттік қаражат есебінен қаржыландырылады.

Ақпарат көзі болып табылатын өте маңызды заңнамалық акт 2011 жылдың 1 наурызында қабылданды - Қазақстан Республикасының Заңы 18 тарау мен 220 баптан тұратын «Мемлекеттік меншік туралы». Заң «мемлекеттік меншік» режимін, мемлекеттік меншікті пайдалану мен басқарудың заңдылығын және акционерлік қоғамдардың жарғылық капиталына қатысу үлестері, мемлекеттік активтерге құқықтарды алудың немесе тоқтатудың заңдылығы.

Тиімділік аудитін құқықтық реттеу жүйесінің екінші деңгейі - Халықаралық аудит стандарттары - Халықаралық аудит стандарттары - ISSAI, оларды INTOSAI мемлекеттік аудиттің жоғарғы органдарының халықаралық ұйымы шығарады.

ISSAI 100 мемлекеттік сектор аудитінің негізгі қағидаттары стандарттардың мақсаты мен көлемі, мемлекеттік аудиттің жүйеленуі туралы егжей-тегжейлі ақпараттарды белгілейді, аудиттің элементтерін анықтайды және мемлекеттік аудиттің бірқатар принциптерін бекітеді.

Өнімділік аудитінің негізгі қағидалары (ISSAI 300) «тиімділік аудиті» терминін түсінуді анықтайды және аудит барысында қолданылатын көптеген қағидаларды қамтиды.

Аудиттің халықаралық аудитінің ең маңызды халықаралық стандарты ISSAI 3000 болып табылады, оның талаптары толығымен орындалуы керек, егер оны жоғарғы аудиторлық ұйым өз тәжірибесінде қолданса. Стандарт өндірістік аудиттің кәсіби тәжірибесі жүйесін енгізуге бірқатар талаптарды белгілейді және осы талаптарға көптеген түсіндірмелерді қамтиды. Осы халықаралық стандартқа сәйкес, оған сілтеме ұсынғысы келетін жоғары қаржы бақылау органы мұны екі жолмен жасауға міндетті [3, б.34]:

1) халықаралық стандарттың талаптарын ескере отырып, ұлттық стандарттарды қалыптастыру арқылы;

2) халықаралық стандартты заңнамалық деңгейде бекіту арқылы.

Негізгі принциптер, міндеттер, бағыттарды таңдау және нәтижелік аудит ISSAI 3100 «Аудиторлық қызметтің негізгі тұжырымдамаларына арналған нұсқаулық» мемлекеттік аудиттің халықаралық стандартында көрсетілген [19].

Өнімділік аудитінің алгоритмі ISSAI 3200 «Өнімділік аудиті процедурасы бойынша нұсқаулық» [20] арқылы басқарылады. Тиімділікті аудиторлық реттеудің үшінші деңгейіне ел Үкіметінің қаулылары, Қазақстан Республикасы Жоғарғы мемлекеттік аудит басқармасы - Есеп комитетінің нормативтік қаулылары және бірқатар процедуралық стандарттар кіреді. Квазимемлекеттік сектор субъектілері қызметінің тиімділігін тексеруді реттейтін нормативтік актілердің бірі - 2015 жылдың 30 қарашасында Есеп комитетінің нормативтік қаулысымен қабылданған «квазимемлекеттік сектор субъектілерінің арнайы мақсаттағы аудитін жүргізу және аудитордың қорытындысын квазимемлекеттік сектор субъектілерінің арнайы аудиті бойынша ұсыну ережелері».

Сыртқы мемлекеттік аудиттің процедуралық стандарттары Есеп комитетінің 2016 жылғы 31 наурызда қабылданған - «Сыртқы мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың процедуралық стандарттарын бекіту туралы» нормативтік қаулысында анықталған.

Тиімділік аудитінің әдіснамалық және әдістемелік негізі болып Есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашада қабылданған - «Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау ережелері» нормативтік қаулысы табылады [5].

Арнайы мақсаттағы аудит жүргізу ережелері квазимемлекеттік сектор субъектілеріне арнайы аудит жүргізу, сондай-ақ аудиторлық есепті ұсыну алгоритмі мен тәртібін анықтайды. Тиімділік аудитін жүргізуге арналған №100 сыртқы мемлекеттік аудиттің процессуалдық стандарты мемлекеттік аудиттің

осы түріне арналған рәсімдерді, сондай-ақ оның мақсаты мен міндеттерін белгілейді. Осы стандарттың негізгі мақсаты - аудиторлық рәсімдерге қойылатын талаптарды анықтау және белгілеу, сондай-ақ тиімділік аудитінің критерийлері мен мәселелерін жүргізу және анықтау әдістемесін құру [22].

Тиімділік аудитінің пәні - бұл мемлекеттік аудит объектілерінің елдің қаржы ресурстарын жұмсау немесе басқару процесінде тиімділігі.

Сыртқы мемлекеттік аудитті жүргізу ережелері Есеп комитеті мен тексеру комиссиялары жүргізетін тиімділік аудитін реттеудің әдістемелік және нормативтік базасы ретінде әрекет етеді. Ережелер мемлекеттік аудит объектілерінің тізбесін қалыптастырудан бастап, бұзушылықтарды жою туралы бұйрық пен ұсыныстарды орындауға дейінгі кезеңге дейін әр кезеңнің белгілі бір міндеттері мен мақсаттарын орындай отырып, кезең-кезеңімен мемлекеттік аудит жүргізу тәртібін белгілейді.

Осылайша, тиімділік аудиті процесін құқықтық реттеу жүйесіне жоспарлау кезінен бастап мемлекеттік аудит материалдарын енгізу кезеңіне дейін тиімділік аудитінің сапасын, объективтілігі мен сенімділігін қамтамасыз ететін заңнамалық актілер, халықаралық стандарттар мен ережелер кіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Мемлекеттік аудит. Оқулық /Б.А. Алибекова, А.Б. Зейнельгабдин, С.Б. Мақыш, А.М. Мухаметкарим, С.Н. Нугербеков, Д.М. Нурхалиева, С.К. Тажикенова, Б.О. Туребекова, А.А.-К. Карыбаев /Жаңбыршин К.Е. редакциясымен – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2018 – 360 б.

2 Мурзалиева А.К. Государственный аудит эффективности выполнения бюджетных программ здравоохранения /А.К. Мурзалиева, А.Д. Каршалова // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. 2018. № 4 (110). С. 32-36.

3 Кари А.М. Анализ процесса формирования системы государственного аудита в Казахстане на современном этапе //Государственный аудит – 2017 - №2, С.34-49.

4 «Квазимемлекеттік сектор субъектілеріне арнайы мақсаттағы аудит жүргізу және квазимемлекеттік сектор субъектілеріне арнайы мақсаттағы аудит бойынша аудиторлық қорытынды ұсыну қағидаларын бекіту туралы» Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 21-НҚ нормативтік қаулысы//www.esep.kz

5 Есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашада қабылданған - «Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау ережелері» нормативтік қаулысы//www.esep.kz